

2-MAVZU:KATTALAR TA'LIMI VA ANDRAGOGIKA NAZARIYASI VA AMALIYOTINING RIVOJLANISH TARIXI.

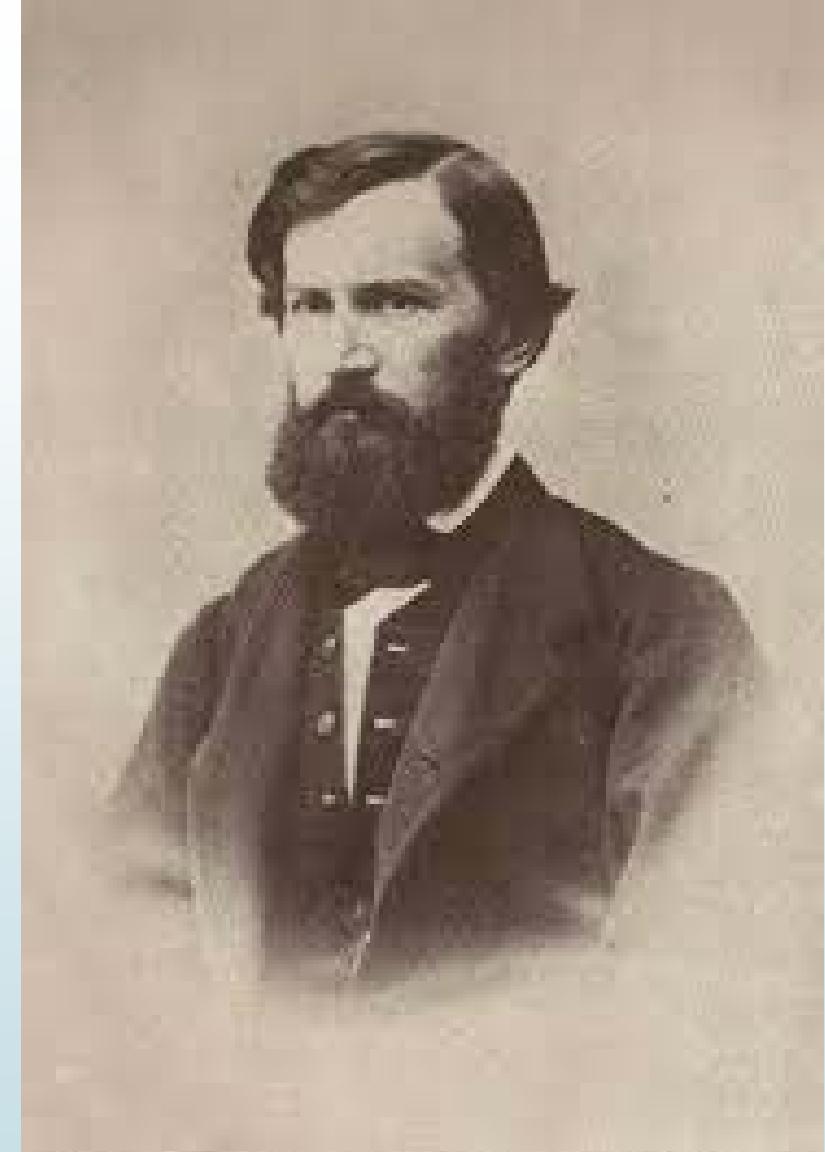
O'QITUVCHI: PhD dots. FAYZULLAYEV R.

REJA:

- 1. «Kattalarni o'qitish» amaliyoti va nazariyasida butun jaxon tajribalari, uning tarixiy bosqichlari
- 2. Kattalar ta'limi va hozirgi kunda yuzaga kelayotgan savollar
- 3. Moderator faoliyati tamoyillari

"O'quvchiga foydali bilimlarni faqat kitobdan emas, balki uni o'rabi turgan predmetlar, xayotiy voqealar, qalb kechinmalaridan olish uchun ham bilim berish kerak. Bunday qobiliyatga ega bo'lgan inson butun umr o'qiydi"

K.D.Ushinskiy

► 1. «KATTALARNI O'QITISH» AMALIYOTI
VA NAZARIYASIDA BUTUN JAHON
TAJRIBALARI, UNING TARIXIY
BOSQICHLARI

«Kattalarni o'qitish» amaliyoti va nazariyasi butun jahon tajribalaridan foydalangan holda, keng ommaga kirib keldi. Bu tajribalar bir necha bosqichlarga bo'lib o'rganiladi. Buning birinchi tarixiy bosqichi «Andragogika» deb nomlanadi. Bu esa kattalarni o'qitish amaliyotidagi ilk g'oya sifatida o'rganiladi. Bu g'oya 100 yil davomida uzluksiz o'rganildi. Hususan, XIX asrning 30 yillaridan so'ng ko'plab Yevropa va Amerika shaharlarida ishlab chiqarish ko'p bo'lgani sababli kattalar o'rtasida o'qishga bo'lgan talab kuchaydi.

1. «Andragogika» atamasining birinchi marta qo'llanilishi XIX asrning 30- yillarda Germaniya olimlari o'rtasida juda katta munozaralarga sabab bo'ldi. Bunda aholining ongini rivojlantirishga, ularni bilimli bo'lislilariga katta e'tibor qaratilgan.

2. XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya va boshka chet mamlakatlarda kattalarni o'qitish uchun kechki o'qishlar, yakshanba kunlari o'qish, halq maktablari, kutubxona, muzeylar va o'quv dasturlari tashkil etildi.

3. XIX asr oxirida «Kattalarni o'qitish»ga bo'lgan e'tiborning ortishi bilan aholining turli qatlamlarida mustaqil o'qishga bo'lgan harakatlar sezilarli tarzda kuchaydi va kattalarning ongini o'stirish maqsadida aholi uchun madaniy- ma'rifiy ishlar olib borildi.

4. XX asr boshlariga kelib «Kattalarni o'qitish»dagi muammolar olimlarning ilmiy ish mavzulariga kirib keldi, ya'ni katta odamlarni o'rganish uchun birinchi navbatda ularning ichki-ruhiy olamini, katta yoshli shaxs psixologiyasini tadqiq etish boshlandi.

XX asrdan hozirgacha bo'lgan davrda tadqiqotchilar insonlarni turli yoshda ham o'ziga xos qobiliyatları bilan o'qiy olishlarini isbotlab bera olishgan.

- Amerikalik olim E.Torndaykning «Kattalarni o'qitish psixologiyasi» nomli kitobining nashrdan chiqishi olimlar, E.Erikson, R.Gould, O.Brim va boshqalarda kuchli qiziqish uyg'otdi.
- Andragogika rivojlangani sari institutlar, alohida kafedralar, dasturlar, malakali mutaxassislar tayyorlash uchun shart-sharoitlar, kattalarni o'qitish uchun o'quv qo'llanmalar yaratildi va bir qator kongresslar, konferensiyalar tashkil etildi.
- **Asta-sekinlik bilan andragogikani rivojlantirish orqali mamlakatlar va olimlarning o'zaro tajribalar almashinuvi yuzaga keldi.**

→ 2. KATTALAR TA'LIMI VA HOZIRGI KUNDA YUZAGA KELAYOTGAN SAVOLLAR

Kattalar ta'limi nima?

"Kattalar ta'limi" deganda biz katta yoshli insonning har tomonlama kamol topishini nazarda tutamiz. Katta yoshli insonning bilimi, malakasi, ko'nikmasini kengaytirish bilan bog'liq har qanday ish kattalar ta'limi xisoblanadi. Ushbu atama bilan bog'liq yana bir qiziq xolat, - kimni katta yoshli deb atash mumkin? - degan mulohazaga chorlovchi fikr keladi. Ko'pincha, katta yoshdagilar deganda 30 dan oshganlardan boshlab va xatto nafaqadagilar ham nazarda tutiladi. Ammo o'rta ma'lumotga ega bo'lgan va mustaqil pul ishlab topishni boshlagan har qanday inson katta yoshli hisoblanadi.

Ya'ni, bu toifaga ishlaydigan yoshlari ham, o'rta yoshlilar ham, qariyalar ham kiradilar.

Kattalar nima uchun o'qiydilar?

Axir u umumiyligi ta'lim mifiktabini ham, o'z hayot mifiktabini ham o'tgan hisoblanadi-ku. Ammo bu savolga javob berish uchun biz, birinchidan, hammamiz klub yoki oliygohdagi muntazam mashg'ulotlarga qatnashmasakda, butun hayotimiz davomida o'rganishimizni tan olishimiz kerak. Ta'lim olish - bu o'qituvchi bilan oddiy mashg'ulot o'tish emas, balki bilim va ma'naviy qadriyatlarga ega bo'lishdan iborat ko'p qirrali jarayonidir.

Hozirgi vaqtida BMT qoshidagi YUNESKO tashkiloti ta'lim olishning 3 ta shaklini rasman tan oladi:

Rasmiy (formal), ya'ni maxsus ta'lim muassasalarida olib boriladigan va tasdiqlangan guvohnoma yoki diplom berish bilan yakunlanadigan ta'lim. U kasbiy ta'lim tizimi, shuningdek qayta tayyorlash va malaka oshirishning turli xil kurslaridan iborat.

Norasmiy (non-formal), u istalgan joyda olib boriladi va diplom berilishi shart emas. Bunga turli to'garaklar, klublar, sekstiyalar kiradi. Aynan shu ta'lim bilan madaniyat muassasalari shug'ullanadilar. Rivojlangan davlatlarda norasmiy ta'lim ahamiyatiga ko'ra rasmiy ta'lim bilan bir xil, ko'pincha xatto yuqoriq darajada turadi, chunki aynan unda inson o'z shaxsining ijodiy rivojlanishi uchun qulay sharoit topadi.

Informal (informal), ya'ni kutubxonalar, ommaviy axborot vositalari, do'stlar bilan muloqot, teatr, muzey yoki ko'rgazmalarni tomosha qilish orqali uyushmagan, maqsadga yo'naltirilmagan holda axborotga ega bo'lish. Bunday holatlar ko'pchilikda ro'y berayotganligi tufayli haqiqatan ham o'zimiz sezmagan holda biz butun xayotimiz davomida o'qiymiz, o'rganamiz.

Psiyologlar katta yoshli ta'lim oluvchini o'quvchi yoki talabadan farqlab turuvchi 5 ta asosiy belgini ko'rsatadilar:

Birinchidan, katta yoshli inson o'zini mustaqil, o'z-o'zini boshqaradigan shaxs sifatida anglaydi va uni boshqarish harakatiga ko'p xollarda tanqidiy munosabatda bo'ladi.

Ikkinchidan, katta yoshli inson dunyoqarashni shakllantiradigan hayotiy, ijtimoiy, kasbiy tajribaning katta zahirasini to'playdi va kelayotgan har qanday axborotni shu tajriba nuqtai nazaridan baholaydi.

Uchinchidan, katta yoshli inson o'qishga amaliy yondashadi, o'qish yordamida xayotiy muammolarini hal etishga harakat qiladi.

To'rtinchidan, o'quvchi yoki talabadan farqli ravishda, u olgan bilimlarini shu zahoti ko'llashga va o'quv jarayonidan shu zahoti qoniqish hosil qilishga harakat qiladi.

Beshinchidan, uning axborotni idrok etish jarayoni emostional baholash bilan birga kechadi, bunda uning miyasi salbiy xissiyot uyg'otadigan har qanday axborotni to'xtatib qo'yishga harakat qiladi.

3. MODERATOR FAOLIYATI TAMOYILLARI

- Androgogikada o'qituvchining ham vazifasi o'zgaradi, oddiy ma'ruzachi yoki boshlovchi o'rniga u mohir psixolog va tashkilotchi bo'lishi, guruhni samarali natija beruvchi, faollikka undovchi, erkin fikr yurituvchi faoliyatga jalb eta olishi kerak.
- Endi biz "boshlovchi", "o'qituvchi", "ma'ruzachi" kabi odatiy atamalar o'rniga andragogikada o'rashib qolgan "moderator" so'zini qo'llaymiz. Moderator (lotincha "'ramkada ushlash", "'chegaralash") bu katta yoshdagilar guruhi bilan tenglik va dialog tamoyillari asosida tashkil etilgan har qanday ishni olib boruvchi inson xisoblanadi.
- Biz quyida o'qituvchi, majlis yoki seminar boshlovchisi, klub raxbarini nazarda tutganimizda aynan shu so'zni qo'llaymiz. Moderator faoliyatini belgilovchi 4 ta asosiy tamoyil mavjud.

► **Birinchi tamoyil:** tenglik tamoyili. Moderator o'zi ham boshqalar kabi o'zini guruh ishtirokchisi ekanini ko'rsatishi kerak. Bu yerda hamma narsa: jihozlarning joylashtirilishi ham (aylana yoki yarim aylana), moderatorning nutq uslubi ham (monologik yoki dialogik), guruhgaga murojat tarzi ham ("ishtirokchilar" yoki "o'rtoqlar" emas, "do'stlar" yoki "hamkasblar") katta ahamiyatga ega.

► Bundan tashqari, moderator har qanday axborotni muhokama qila olishi va undan shubhalanishi kerakligiga tayyorlanishi kerak. Tinglovchilarning muammoga oid ayrim fikr-mulohazalari bizning "chuqur" bilimlarimizdan ko'ra haqiqatga yaqinroq bo'lishi mumkin. Hamma shaxsiy fikr huquqiga ega va bizning bilimimizdan qat'iy nazar, bu huquqni hurmat qilish kerak. O'z fikrini "eng to'g'ri haqiqat" deb ta'kidlash huquqi kimga berilgan? Guruhgaga ilmiy manbalar yoki maxsus adabiyotlardan olingan axborotni berayotganimizda ham yonimizda o'tirgan katta yoshli insonning o'z hayotiy tajribasi borligini va bu mavzuda har kim o'z fikrini bildirishi mumkinligini yodda tutish muhimdir.

► Ularning maxsus terminlar, iboralar bilan emas, oddiy muloqotdagi so'zlar bilan gapirishlari muhim emas - katta yoshli inson uchun jumlalarning ifoda tarzi emas, balki eshitgan narsalarni tushunish va qabul qilish muhim hisoblanadi.

- *Ikkinch tamoyil* - faol ijod. Bu tarzda ish yuritish tinglovchilardan quvnoqlik va zukkolikni talab etadi. Har birimiz o'zimiz ega bo'lgan tajribalar asosida, tasavvurlar, qoliplar (stereotiplar) yaratishga o'rganib qolganmiz va istalgan yangi narsani biz "eskichasiga", ya'ni o'zimiz o'rganib qolganimizdek tushunishga, hamda bajarishga harakat qilamiz. Bu stereotiplarni o'zgartirish va miyamizni yangi bilimlarni qabul qilishga va yangi g'oyalar ishlab chiqishga tayyorlash uchun guruhda maxsus psixologik ishchi muhitni yaratish kerak.
- Olimlar ta'lim olish mobaynidagi o'zlashtirish jarayonining o'ziga xos piramidasini ishlab chiqqanlar. Katta yoshli inson eshitganlarining 20% ini; eshitgan va ko'rganlarining 40% ini; eshitgan, ko'rgan va muhokama qilganining 60% ini; o'zi mustaqil bajarganlarining 80% ini o'zlashtirar ekan. Shunga ko'ra: yangi bilim faqat muhokama qilinmasdan, mustaqil ifoda etilishi ham zarur. Bu yerda yana hamma narsa: ko'rgazmalilik rang baranglik (kartochkalar uchun rangli qog'ozlar), kichik guruh bo'lib muhokama qilish (rasm yoki ramzlar yordamida), paradokslar, aloqasi yo'q holatlarni qo'shish (mashg'ulotga biror narsa olib keling sizning mavzuizingizni qanday qilib o'zgartirishi mumkinligi to'g'risida o'ylab ko'ring), harakat, musiqa ahamiyatga ega.

► *Uchinchi tamoyil* - shaxsga tegishlilik. Ba'zan uni shaxsiylashtirish bilan adashtirishadi, lekin bu yerda katta farq bor. Ta'limni shaxsiylashtirishda guruh a'zolarining individual xususiyatlarini xisobga olishimiz kerak bo'lgan masala, ya'ni kimgadir misol yordamida, kimgadir jadval orqali tushuntirish kerak. Shaxsga tegishlilik yondoshuvida bu narsa shart emas, mashg'ulot barcha kattalarning xususiyatlarini e'tiborga oladigan reja asosida tashkil etiladi. O'qituvchi ularning har biri o'z xususiyatlariga ega bo'lgan shaxs ekaniga tayyor bo'lishi kerak. Bizning gapimiz yoki usulimiz kimgadir yoqmasligi, kimnidir zeriktirishi mumkin, kimdir uyidagi muammolarini o'ylab, yana kimdir yonida o'tirgan sherigi bilan pichirlashib o'tiradi. Bu holatga katta e'tibor bermaslik lozim.

► Biz mashg'ulot davomida ularning hammasini hurmat qilishga o'r ganishimiz kerak chunki atrofingizda katta yoshli mustaqil kishilar va ular uchun siz o'tkazayotgan mashg'ulot muhimroq bo'lishi mumkin. U holda nima uchun kelganlar? degan fikr xosil bo'ladi. Bunga juda ko'p sabablar bo'lishi mumkin: rad etish noqulay bo'lgan; boshliq majburlagan; biroz chalg'iymiz, dam olamiz deb o'ylashgan bo'lishi mumkin. Bu holatni qanday qilib yengish mumkin? Bu haqida keyinroq bat afsil ma'lumot keltiramiz. Asosiysi - xafa bo'lmaslik va tarbiya haqida va'zxonlik qilmaslikka o'r ganing, tushunishga harakat qiling. Psixologlarda empatiya (hamhard bo'la olish) tushunchasi bor. Agar siz o'zingizda shu malakani rivojlantirsangiz, xatto eng "qiyin" deb ''•'' hisoblanadigan guruhda ham o'zaro muammolar yuzaga kelmaydi.

to'rtinchi tamoyil - qulaylik yaratish. O'zingiz uzoq vaqt harakatsiz o'tirganingizda, chalg'iganingizda, qorningiz ochganda qanday charchashingiz yoki xayolingiz buzilishini yodda tuting. Shuning uchun kichik tanaffuslar, "qo'l-oyoqning chigilini yozish", bir piyola choy yoki qahvani unutmang. Ular sizda teranlikni kuchaytirib, mashg'ulotni qulay tarzda tashkil etishga yordam beradi. Katta yoshli insonga doimo yangi axborotni o'ylash uchun ma'lum muddat kerak, shunday ekan, tanaffusni bekorga yo'qotilgan vaqt deb o'ylamang. Aksincha, 40 daqiqalik mashg'ulotdan keyingi, 10 daqiqalik hordiq("bir piyola choy", "kofe") tanaffussiz davom etadigan bir yarim soatlik ma'ruzadan ko'ra foydaliroqdir. O'qishga ijobiy hissiyotlarga eng yaxshi ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi guruhida hursandchilik kayfiyatini yaratishga o'rganishi lozim.